

Pazyrzyna, Helena

Stanisław Pazyra (1904-1971)

Rocznik Mazowiecki 5, 403-422

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III. SYLWETKI LUDZI MAZOWSZA

HELENA PAZYRZYNA

STANISŁAW PAZYRA (1904—1971)

In memory of Stanisław Pazyra (1904—1971)

30 grudnia 1971 r. odszedł na zawsze doc. habil. dr Stanisław Pazyra, wyrwany z grona żyjących w pełni sił twórczych, do ostatka czynny i pracujący w umiłowanej przez siebie dziedzinie nauki — historii swego najbliższego kręgu ojczystego, Mazowsza. Pozostawił po sobie bogaty dorobek naukowy w postaci prac publikowanych, a także rękopiśmiennych, które znajdują się w różnych etapach procesów wydawniczych lub czekają na wydanie. W nich zamknął wyniki swych badań i osiągnięć.

Stanisław Pazyra urodził się w Ciechanowie 7 maja 1904 r. jako pogrobowiec, syn Franciszka i Aleksandry z Tomaszewskich. Wychowywany przez matkę, na którą spadł cały ciężar obowiązków, od wczesnej młodości musiał zarabiać korepetycjami na utrzymanie, wszystek wolny czas poświęcając harcerstwu. W ZHP pełnił różne funkcje: drużynowego i komendanta hufca, a w okresie studiów we Lwowie — drużynowego Starszoharcerskiej Drużyny Akademickiej. W latach gimnazjalnych poza harcerstwem zaangażowany był również w prace innych organizacji młodzieżowych, kulturalno-oświatowych i społecznych, jak np. Ochotnicza Straż Ogniowa, Przystosobienie Wojskowe i Bratnia Pomoc.

Maturę zdał w Gimnazjum Państwowym im. Z. Krasińskiego w Ciechanowie w 1925 r. Trudne warunki materialne zmusiły go bezpośrednio potem do przyjęcia posady w Wydziale Powiatowym Sejmiku Ciechanowskiego. Od połowy 1925 r. do końca 1926 r. pełnił funkcję sekretarza Powiatowej Rady Szkolnej oraz referenta Opieki Społecznej, a następnie zastępcy sekretarza Wydziału Powiatowego w Ciechanowie.

Po śmierci matki, korzystając ze stypendium przyznanego przez Sej-

mik, podejmuje od stycznia 1927 r. studia wyższe w zakresie historii w połączeniu z etnografią, antropologią i ekonomią na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, kontynuując przy tym działalność społeczną w Grunwaldzkim Kole Towarzystwa Szkoły Ludowej, Czytelni Akademickiej, Bratniej Pomocy, Legii Akademickiej oraz Polskim Towarzystwie Historycznym.

W czerwcu 1930 r. uzyskuje dyplom magistra filozofii. Pełni wówczas równocześnie obok pracy w PTH funkcje asystenta w Zakładzie Historii Społecznej i Gospodarczej (katedra prof. Fr. Bujaka), a następnie od 1931 r. starszego asystenta w Zakładzie Historii Średniowiecznej i Nauk Pomocniczych Historii (Biblioteka Zakładu, proseminarium historyczne, ćwiczenia paleograficzne i administracja przy katedrze prof. Jana Ptaśnika, a następnie Teofila E. Modelskiego).

W czerwcu 1933 r., po uzyskaniu dyplomu doktorskiego w zakresie historii społecznej i gospodarczej, zostaje członkiem Komisji Historycznej Lwowskiego Towarzystwa Naukowego.

W tym też roku zakłada rodzinę, żeniąc się z mgr Heleną Olszewską, również historyczką-mediewistką i filologiem klasycznym.

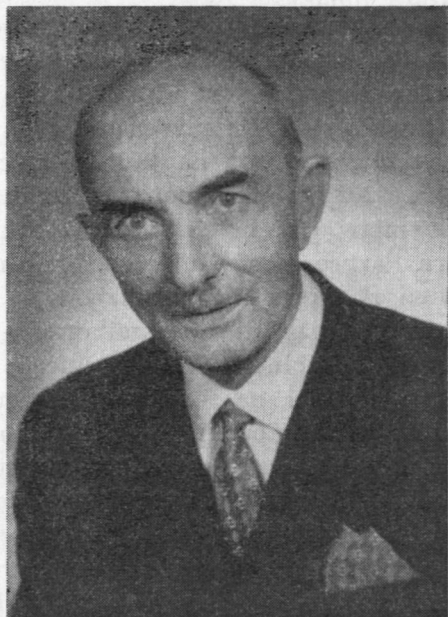
W połowie 1935 r. rozpoczyna działalność wydawniczą jako wicedyrektor Wydawnictwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie i współpracownik dyr. Antoniego Lewaka. Z tego czasu pochodzi podstawowa do dziś praca pt. „Studia z dziejów miast mazowieckich” wydana w 1939 r. (nowe, rozszerzone jej wydanie ukazało się równo w 20 lat później, w 1959 r., w Warszawie nakładem PWN, pod zmienionym tytułem „Geneza i rozwój miast mazowieckich”).

Od września 1938 r. przeniesiony do Warszawy, oprócz poprzedniej funkcji pełni obowiązki pełnomocnika Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Na tym stanowisku zaskakuje go wybuch wojny. Powołany do służby wojskowej jako podporucznik rezerwy (jednostka macierzysta 40 pp. we Lwowie), a następnie porucznik, bierze udział w kampanii wrześniowej, w służbie frontowej, w obronie Lwowa, jako dowódca batalionu (1 pp. Leg.).

Po kapitulacji Warszawy powraca do niej i bierze również udział w konspiracji zbrojnej jako oficer AK. Jako członek Zarządu Ossolineum pełni nadal funkcję pełnomocnika Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, zarówno centrali we Lwowie, jak i oddziału warszawskiego. Obowiązki te sprawuje nie tylko do końca wojny, ale również i po wyzwoleniu, aż do 1946 r., dzięki dalszemu zatwierdzeniu pełnomocnictw przez ministra oświaty. W okresie okupacji przeprowadza też fuzję Ossolineum z Państwowym Wydawnictwem Książek Szkolnych (PWKS).

Będąc od 1938 r. członkiem Prezydium Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek, a następnie od wybuchu wojny

Ryc. 1. Stanisław Pazyra
(1904—1971)

w 1939 r. Komisji Porozumiewawczej Organizacji Księgarskich, Wydawniczych i Spółdzielczych, angażuje się w pracę podziemną pracując przez cały czas okupacji na odpowiedzialnym stanowisku przewodniczącego Naczelnej Tajnej Rady Księgarstwa Polskiego, kierującej działaniem tych organizacji w ramach cywilnego Ruchu Oporu. W związku z tą zakazaną przez okupanta działalnością aresztowany przez gestapo i uwięziony w dniu 15 sierpnia 1942 r. pod zarzutem „szerzenia kultury i oświaty polskiej przez przechowywanie i rozpowszechnianie zakazanych książek, zwłaszcza podręczników dla tajnego nauczania”, był więźniem Pawiaka do 9 stycznia 1943 r. Uwolniony na skutek starań żony i współdziałających z nią przyjaciół, opuścił mury więzienia na kilka dni przed pełnym opróżnieniem Pawiaka, tj. przed transportami do Oświęcimia w związku z podjętymi na nowo przez gestapo masowymi aresztowaniami w Warszawie. Pracuje wtedy w Radzie Głównej Opiekuńczej w dziedzinie niesienia pomocy inteligencji twórczej oraz w sądzie polubownym.

Powrót „do życia” stawia go wobec nowych zagadnień i zadań. Wspomnienia z tego okresu i w ogóle z lat okupacji zamknął w swej ostatniej, za życia wydanej pracy pt. „Z dziejów książki polskiej w czasie drugiej wojny światowej” (1970 r.).

Po odzyskaniu niepodległości, wobec ogromnych spustoszeń, jakie wy rządziła wojna, włącza się w nurt odbudowy życia kraju i przystępuje do organizowania wydawnictwa podręczników szkolnych. Jesienią 1944 r.

na wyzwolonej Pradze, w gmachu dawnej „Dyrekcji Kolei” przy ul. Wiłeńskiej 2/4, mieszczącym wszystkie urzędy, w pokoju nr 18, zajmowanym przez Departament Programowy Ministerstwa Oświaty, róg jednego z biur staje się miejscem pracy dra St. Pazyry. Mimo braku pomieszczenia, ciasnoty, nawału piętrzących się spraw, powstają zręby ogromnej później instytucji wydawniczej — Państwowych Zakładów Wydawnictw Szkolnych. Po oswojeniu Warszawy organizowana przez dra Pazyrę komórka przenosi się na lewy brzeg Wisły, gdzie przez pewien czas korzysta z dwuizbowego pomieszczenia na wysokim piętrze kamienicy przy ul. Marszałkowskiej 6, odstąpionej przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego. Na paczkach makulatury zamiast stołów i krzeseł, na skrzyniach, pracują pierwsi urzędnicy. Lokal pęka od ilości zadań, którym służy. Dokumentacja Zakładów cała w teczce dra Pazyry, który krąży pomiędzy Ministerstwem a tym załączkiem PZWS. Od września 1945 r. rozpoczyna się dynamiczny rozwój — Zakłady przenoszą się do gmachu Ministerstwa Oświaty w alei Wojska Polskiego, gdzie Pazyra zdobył 9 pokoi parterowych dla powstającego wydawnictwa. Wychodzą pierwsze nakłady książek. PZWS otrzymują własny gmach, jego staraniem odbudowany z gruzów przy zbiegu pl. Dąbrowskiego z ul. Kredytową. Od 9 kwietnia 1945 r. dr Pazyra jest dyrektorem naczelnym Zakładów. Dzięki niespożytej jego energii i pasji twórczej oraz zdolnościom organizacyjnym i umiejętnościom fachowym mnożą się oddziały PZWS we wszystkich wojewódzkich miastach, a dziecko polskie dostaje do ręki potrzebny podręcznik do nauki. Wre praca nad odbudową drukarni, intrologatorni i magazynów. Równoległe ze sprawowaniem funkcji dyrektora PZWS Pazyra jest pełnomocnikiem ministra oświaty do spraw wydawniczych oraz przewodniczącym komisji do przydziału papieru, oddanego przez Komitet Ekonomiczny Ministerstwu Oświaty. W latach 1948—1951 pełni jednocześnie obowiązki wiceprzewodniczącego Komisji Organizacyjnej oraz dyrektora Biura Wykonawczego Komitetu Upowszechniania Książki (KUK) przy Urzędzie Rady Ministrów.

W wirze tylu zajęć dr Pazyra nie ma czasu na pracę naukową. Podczas ostatniej wojny zupełnej zagładzie uległy zgromadzone przez niego bogate materiały do prac naukowych oraz przywieziona ze Lwowa w 1938 r. wspaniała biblioteka — wiano żony, zawierająca unikalne egzemplarze bibliofilskie poloników ogromnej wartości.

Od 1951 r. Pazyra jako inicjator i współorganizator Państwowego Wydawnictwa Naukowego sprawuje tam funkcję wicedyrektora. Równocześnie na mocy umowy z Biurem Wydawnictw Artystycznych i Ludowych CPLiA od 1 maja 1952 r. opracowuje i opiniuje plany wydawnicze III fazy roku 1952 tej instytucji oraz jako konsultant uczestniczy w zebraniach jej władz naczelnych.

Na przełomie 1953 i 1954 r. przechodzi do Polskiej Akademii Nauk, pełniąc kolejno obowiązki dyrektora Biura Wykonawczego PAN, sekretarza naukowego Komisji Wydawnictw Naukowych PAN (1957—1958) oraz dyrektora Biblioteki PAN (1958—1963).

W marcu 1956 r. przeprowadza przewód habilitacyjny i uzyskuje stopień docenta.

W 1958 r. przyjmuje na siebie obowiązki doradcy Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych w Warszawie w zakresie prac związanych z uporządkowaniem i właściwym zorganizowaniem komórki rozpowszechniania wydawnictw Instytutu.

Od 1963 r. aż do końca życia związany był z Instytutem Historii Kultury Materialnej PAN.

W czerwcu tego roku zostaje kierownikiem Pracowni Bibliograficznej Zakładu Dokumentacji Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, a w latach 1967—1970 również członkiem Rady Naukowej Instytutu. W 1970 r. zostaje powołany do zespołów poligraficznego i edytorskiego Komisji Wydawniczej PAN. Jest również członkiem Sekcji Demografii Historycznej Komitetu Demograficznego PAN.

W pierwszej połowie 1971 r. sprawuje ponadto obowiązki kierownika Pracowni Bibliograficznej Zakładu IHKM PAN aż do czasu zlikwidowania Pracowni w związku z reorganizacją IHKM PAN. Do ostatniej chwili pracuje jako samodzielny pracownik naukowo-badawczy IHKM PAN. Oprócz tego jest członkiem Komisji Finansowej IHKM oraz Komisji powołanej do zbadania działalności Biblioteki IHKM.

Równoległe z pracą zawodową brał też udział w pracach stowarzyszeń i związków o charakterze społecznym i kulturalnym:

1. Stowarzyszenia Autorów i Kompozytorów (ZAiKS) (kolejno członek Sądu Koleżeńskiego, przez trzy kadencje przewodniczący Głównej Komisji Rewizyjnej, przewodniczący Sekcji Autorów Dzieł Naukowych, sekretarz Zarządu Stowarzyszenia, przewodniczący Komisji do Spraw Honorariów i Umów Autorskich oraz członek Komisji Bibliotecznej, a także wiceprzewodniczący Zarządu Sekcji Autorów Dzieł Naukowych, popularnonaukowych i podręczników);

2. ZBoWiD-u — jako członek Grupy Zbawidowskiego Działania przy PAN i Kierownik Sekcji Historycznej;

a następnie członek:

3. Związku Nauczycielstwa Polskiego;
4. Towarzystwa Naukowego w Płocku;
5. Towarzystwa Miłośników Ziemi Ciechanowskiej;
6. Mazowieckiego Towarzystwa Kulturalnego;
7. Towarzystwa Przyjaciół Warszawy;

8. Towarzystwa Przyjaciół Książki;
9. Polskiego Towarzystwa Historycznego;
10. Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek;
11. Towarzystwa Kultury Moralnej;
12. Od 1970 r. Zespołu Konsultantów do Spraw Krajoznawstwa przy Ministerstwie Oświaty i Szkolnictwa Wyższego.

Bez reszty oddany ukochanej swej ziemi mazowieckiej, do ostatka pracuje dla niej jako członek Prezydium Rady Naukowej Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych, przewodniczący Komisji Dokumentacji i Informacji oraz opiekun naukowy Stacji Naukowej MOBN w Ciechanowie, gdzie niemal do ostatnich dni swego życia prowadzi 10-osobowe seminarium doktoranckie, poświęcone dziejom Mazowsza.

Oddzielną kartę życiorysu stanowią prace naukowe. Zawsze pełen inicjatywy i energii, niezdolny do kompromisów i ustępstw w nakreślonej przez siebie drodze pracy, w pełni sił twórczych, w toku tylu rozpoczętych prac naukowych, zapada w listopadzie 1971 r. na ciężką chorobę, z której nie było mu dane powrócić do zdrowia. Nie wstając już z łóżka, dyktuje jeszcze najbliższemu ostatni swój referat o Warce, wygłoszony już przez zastępstwo na Sesji Naukowej 17 grudnia 1971 r. z okazji 650-letniego jubileuszu miasta Warki. Ostatnią swą wolą przekazuje cenny księgozbiór w liczbie około 2000 woluminów, zgromadzony — po spaleniu w czasie działań wojennych w 1939 r. wspaniałej biblioteki — przez siebie pod kątem zagadnień mazowieckich, wypieszczonemu swemu „dziecku duchowemu” — Stacji Naukowej MOBN w Ciechanowie.

Nominacja na profesora nie zdążyła już zastać go przy życiu. 30 grudnia 1971 r. zabrała go z grona żyjących i najbliższych nieubłagana śmierć. Odszedł, zabierając ze sobą bogactwo myśli, zapał do pracy i ogromny kapitał fachowej wiedzy i umiejętności, którymi nie zdołał już podzielić się ze swym otoczeniem. Odszedł osierocając żonę, dzieci i ukochaną wnuczkę, dla której do ostatka, pomimo cierpień, potrafił zdobyć się na uśmiech i pełne uczucia spojrzenie gasnących oczu.

Praca naukowa

Punktem wyjściowym prac naukowych doc. dra Stanisława Pazyry były studia badawcze nad dziejami miast i nad zagadnieniami demograficznymi, rozszerzone następnie o problematykę kulturalno-oświatową.

Badania nad lokacjami miejskimi na Mazowszu zostały zawarte w dysertacji doktorskiej, opublikowanej pod tytułem „Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX wieku”, Lwów 1939.

Problematyce miejskiej poświęcone zostało również kilkadziesiąt recenzji, opublikowanych głównie w „Rocznikach Dziejów Społecznych i Gospodarczych” oraz w „Kwartalniku Historycznym”.

Zagadnieniom demograficznym poświęcił dwie rozprawy oraz kilka recenzji.

W tym samym czasie brał czynny udział w opracowaniu materiałów źródłowych, zebranych przez prof. Bujaka, a przeznaczonych do następnych tomów Kodeksu Małopolskiego (12 tek).

Ponadto na zlecenie ówczesnego Związku Miast Polskich przygotował bibliografię miast. Wybuch wojny przeszkodził jej opublikowaniu, a zebrane materiały bibliograficzne uległy zniszczeniu we wrześniu 1939 r.

Przejęcie w 1939 r. do pracy wydawniczej wpłynęło hamująco na tok pracy badawczej, choć jej całkowicie nie przerwało. W dalszym jednak ciągu wiele czasu poświęcał problematyce mazowieckiej i miejskiej oraz na nowo opracował bibliografię miast polskich. Zebrane wówczas materiały i przygotowane opracowania uległy znowu całkowitemu zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego.

W pierwszych latach po wojnie również nawał zajęć zawodowych w dziedzinie wydawniczej (PZWS, PWN, KUK) i społecznej (Rada Książki, PTWK itd.) uniemożliwiał podjęcie intensywniejszych badań naukowych. Podobnie nawet po przejściu w 1954 r. do PAN bardzo absorbujące zajęcia przy odbudowie książki i organizacji bibliotek naukowych uniemożliwiały poświęcenie całego czasu na pracę badawczą.

W wolnych od pracy zawodowej chwilach przystąpił ponownie do opracowywania dziejów miast mazowieckich. Na podstawie podjętych badań archiwalnych znacznie pogłębił i rozszerzył poprzednio osiągnięte wyniki. Rezultatem tych wysiłków było opublikowanie nakładem PWN w 1959 r. znacznie wcześniej już opracowanej książki pt. „Geneza i rozwój miast mazowieckich”. W latach pięćdziesiątych opracował „Studium historyczno-urbanistyczne miasta Warki”, oparte na materiale archiwalnym. Współpracował również z Atlasem Historycznym nad zagadnieniem demografii.

Wówczas też rozpoczął zbieranie materiałów bibliograficznych do retrospektywnej bibliografii Mazowsza i Podlasia, doprowadzonej następnie do r. 1963 włącznie. Brał również udział w innych pracach. Jako sekretarz naukowy współdziałał przy organizacji i przygotowywaniu podręczników uniwersyteckich (Genealogia, Chronologia Polska, Sfragistyka) oraz pracy zbiorowej pt. „Druga wojna północna”. W związku z tą ostatnią pozycją zamieścił w „Kwartalniku Historycznym” artykuł pt. „Prace naukowe związane z 300-leciem najazdu szwedzkiego”.

Znacznie szerszą działalność organizacyjną, badawczą i popularyzatorską podjął w okresie Millenium. Jako wiceprzewodniczący Woje-

wódzkiej Komisji Millenium i przewodniczący Sekcji Naukowo-Wydawniczej organizował badania i inicjował opracowanie szeregu monografii miast czy regionów. Uczestniczył w licznych wówczas sesjach naukowo-popularnych, wygłaszając referaty i publikując artykuły poświęcone dziejom Mazowsza i jego miast (Ciechanów, Czerwińsk, Nasielsk, Pułtusk, Mława, Zakroczym, Siennica, Sochaczew itp.). Dużą wagę w swych pracach i wystąpieniach przywiązywał do zwalczania zadawnionych, a krzywdzących dobre imię Mazowsza poglądów, do ukazywania jego roli i znaczenia w dawnej Polsce.

Z jego inicjatywy i pod jego przewodnictwem działał powołany przez Szefa Urzędu Rady Ministrów Komitet Redakcyjny dwutomowej pracy zespołowej pt. „Miasta polskie w Tysiącleciu”. Poza pracą koncepcyjną, organizacyjną i redakcyjną, w publikacji tej została zamieszczona opracowana przez niego przedmowa i bibliografia (ta ostatnia przy współudziale Edwarda Rączki).

Wiele czasu i wysiłku poświęcił opracowaniu obszernej i źródłowo udokumentowanej monografii pt. „Dzieje Ciechanowa i Ziemi Ciechanowskiej”. Osiągnięte wyniki wykraczają daleko swym znaczeniem poza region, ponieważ wyraźnie wykazują prawdziwe oblicze północnego Mazowsza. Po raz pierwszy bowiem zostało źródłowo udokumentowane znaczenie gospodarcze, demograficzne i kulturalne tego regionu. W pracy tej uwzględnione zostało osadnictwo, wytyczone szlaki handlowe o międzynarodowym znaczeniu oraz zachodzące w ciągu wieków przeobrażenia gospodarcze i społeczno-kulturalne. Monografia ta, ukazująca poważną rolę miast mazowieckich, ukończona została przed 4 prawie laty i w tym dopiero roku wchodzi do planu wydawniczego.

Wspomniana już retrospektywna bibliografia Mazowsza i Podlasia, przeznaczona zarówno dla badaczy, jak i dla miłośników oraz działaczy kulturalnych, nie doczekała się dotąd wydania.

W czerwcu 1970 r. złożył wraz z żoną w Ludowej Spółdzielni Wydawniczej pracę pt. „Najstarszy opis Mazowsza J. Święckiego” z przełomu XVII w. Publikacja ta, stanowiąca cenne i podstawowe źródło do dziejów Mazowsza, zawiera oprócz nowego, poprawnego tłumaczenia oryginalnego tekstu (ponieważ Wł. Smoleński przed wiekiem dał tłumaczenie oparte na rękopiśmiennej kopii, zawierającej wiele nieścisłości), również szczegółowe opracowanie i komentarz. Dołączony będzie także oryginalny tekst łaciński z 1634 r. oraz ilustracje o charakterze dokumentalnym. Publikacja ta ma się ukazać w bieżącym roku jako druk bibliofilski.

Poza problematyką mazowiecką i zagadnieniami miejskimi doc. dr Pazyrza pracował również nad dziejami książki polskiej, zwłaszcza w okresie ostatniej wojny. Owocem jego badań jest obszerny artykuł poświęcony

dziejom Wydawnictwa Zakładu Narodowego im. Ossolińskich oraz praca pt. „Z dziejów książki polskiej w czasie II wojny światowej”, która wywołała żywe zainteresowanie zarówno w kraju, jak i za granicą. Zagadnieniom tym poświęcił również artykuły publikowane w „Notatkach Płockich”, „Księgarzu” oraz „Przeglądzie Księgarskim i Wydawniczym”. Do ostatniej chwili zbierał też materiały do drugiego, rozszerzonego i uzupełnionego wydania tej książki, które przygotowywał.

Pod jego redakcją, poza wymienionymi już „Miastami Polskimi w Tyśiącleciu”, wyszły ostatnio następujące publikacje: „Millenium Ciechanowa”, „Szkice z dziejów Nasielska i dawnej Ziemi Zakroczymskiej”. Przy jego współdziałaniu i pod jego redakcją ukazywały się od 1963 r. „Materiały do bibliografii historii kultury materialnej” jako wydawnictwo IHKM.

Podobnie jak w latach ubiegłych, również i w ostatnim roku życia brał czynny udział w pracy popularyzatorskiej. Wygłosił referaty na sesjach w Mszczonowie, Łukowie, Ostrołęce i Sobolewie, poświęcone dziejom Mazowsza bądź też dziejom książki polskiej. W sesji zorganizowanej przez PWN, poświęconej edytorstwu naukowemu, wygłosił referat pt. „Analiza pojęcia edytorstwa naukowego w działalności wydawniczej”. Artykuł opublikowany został w pracy zbiorowej pt. „Problemy edytorstwa”, PWN 1971. Brał także udział w pracach Sekcji Demografii Historycznej Komitetu Demograficznego PAN.

Z artykułów drukowanych w 1971 r. należy wymienić: „Książkę polską na Mazowszu” w „Notatkach Płockich” i „Przeszłość miast polskich”.

14 marca 1971 r. na sejmiku kulturalnym północnego Mazowsza wygłosił swój referat pt. „Aktualny stan i potrzeby badawcze północnego Mazowsza”, a z okazji jubileuszu 650-lecia Warki opracował jako temat na sesję naukową — zagadnienie „Genezy i rozwoju miasta Warki do końca XVIII w.”, w którym rzucił zupełnie inne, nowe światło na powstanie miasta ze znacznym również przesunięciem wstecz daty.

Z prac, które ukazały się drukiem w 1971 r., największą pozycję stanowi „Encyklopedia wiedzy o książce”, której był jednym z trzech głównych redaktorów (przemysł książkowy).

Ze złożonych i przygotowanych prac poza „Najstarszym opisem Mazowsza J. Święcickiego” czeka na wydanie w ramach publikacji MOBN gotowa, ogromna, 36-arkuszowa praca pt. „Dzieje Ciechanowa i Ziemi Ciechanowskiej” oraz „Bibliografia retrospektywna Mazowsza i Podlasia”.

Nagła śmierć przerwała mu zbieranie materiałów do następujących zagadnień:

1. „Mazowsze w świetle badań archeologicznych” oraz
2. „Tradycje kulturalno-oświatowe Ziemi Ciechanowskiej”.

Odznaczenia i nagrody

- 1945 — Medal Wolności i Zwycięstwa
 1946 — Złoty Krzyż Zasługi
 1948 — Krzyż Oficerski orderu Polonia Restituta IV kl.

ponadto:

- Medal 500-lecia powrotu Gdańska do Polski
 Złota Odznaka Zasługi dla Województwa Warszawskiego
 Odznaka Millenium
 Medal i dyplom Millenium
 Honorowa Odznaka Stowarzyszenia ZAiKS
 Odznaka 25-lecia Księgarstwa Polskiego
 Odznaka 900-lecia Ciechanowa
 Odznaka honorowa Pułtuska
 Odznaka honorowa Sochaczewa
 Odznaka honorowa Łosic
 Proporzec honorowy Płocka
 Medal 150-lecia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich
 Odznaka Grunwaldzka
 1960 — nagroda naukowa ZAiKS-u
 1966 — nagroda Województwa Warszawskiego w dziedzinie upowszechniania kultury.

BIBLIOGRAFIA PRAC STANISŁAWA PAZYRY *

I. Publikacje książkowe

1. Studia z dziejów miast na Mazowszu od XIII do początków XX w. Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych pod red. prof. dra Fr. Bujaka, nr 34, Lwów 1939, s. 367, 1 mapa tabl.

Rec. Mika M. J., Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, t. 8, 1939/1946, s. 317—318, z. II, 1946.

Rec. Krakowski S., Problematyka miejska w historiografii polskiej, Praca Instytutu Historycznego UŁ, nr 2, Łódź 1950, s. 216—217.

2. Geneza i rozwój miast mazowieckich, Warszawa 1959, PWN, s. 449, 1 nlb., mapa tabl.

Fragmentaryczne omówienie w rec. Kociszewskiego Aleksandra publikacji pt. Cztery wieki Mazowsza, w odniesieniu do zatrudnienia mieszkańców miast (różnica poglądów Zahorski—Pazyra), „Rocznik Mazowiecki”, t. IV, 1972, s. 520.

3. Z dziejów książki polskiej w czasie II wojny światowej, Warszawa 1970, PIW, s. 452.

Rec. i sprawozd.

1. Hampel Andrzej, Książka walcząca, „Odgłosy”, r. XIII, nr 6(658), 28 VI 1970, s. 8, Łódź.

* Powyższa Bibliografia, złożona w maszynopisie w Stacji Naukowej MOBN w Ciechanowie, została również wykorzystana w „Zapiskach Ciechanowskich”, 1973, nr 1, s. 64—70.

2. Hertz Paweł, Z lektur warszawskich, „Stolica”, nr 28(1179), 12 VII 1970, s. 6.
3. Fotografia obwoluty; Z dziejów książki polskiej, w dziale: Książki — Nowości — Recenzje, „Kultura”, nr 28(370), 12 VII 1970, s. 9.
4. Gładysz Antoni, Habent sua fata libelli, czyli o nie zamierzonym przemilczeniu, „Opole”, nr 6, s. 24—25.
5. (ko) Dzieje Książki Polskiej (w naszej bibliotece), „Express Poznański”, r. XXIV, nr 167, wyd. A, 18—19 VII 1970, s. 4.
6. [Nie sygnowane] Stanisław Pazyra: Z dziejów książki polskiej w czasie II wojny światowej (Dzieje kultury), „Przekrój”, nr 1319, 19 VII 1970, s. 3.
7. Bibliofil, O losach książki polskiej (chodząc po księgarniach), „Tygodnik Powszechny”, Kraków 26 VII 1970, nr 30(1122), s. 6.
8. [Nie sygnowane] Książka i księgarstwo w czasach wojny, „Za wolność i lud”, nr 16(372), 16—31 VIII 1970, s. 8.
9. Jakubowski Jan Zygmunt, prof. dr, Refleksje historyczne i współczesne, „Życie Warszawy”, nr 207, 30—31 VIII 1970, s. 5.
10. Naczelna Redakcja Informacji i Publicystyki Centralnej Polskiego Radia. Dukanovic Alicja, Książka Polska w czasie okupacji, Warszawa, 15 X 1970, s. 1—5 (maszynopis przebitkowy z audycji).
11. Bartelski Lesław M., Kilka uwag na marginesie pracy „Z dziejów książki Stanisława Pazyry”, „Kultura”, r. 8, nr 38(380), 20 IX 1970, s. 8 (polemika).
12. Jodełka - Burzecki Tomasz, W odpowiedzi na „Kilka uwag”, „Kultura”, r. 8, nr 40(382), 4 X 1970, s. 8 (polemika).
13. Bartelski Lesław M., Wokół pracy „Z dziejów książki polskiej w czasie II wojny światowej”, „Kultura”, r. 8, nr 41(383), 11 X 1970, s. 11 (polemika).
- 13a. Ponarski Zenowiusz, Niektóre uwagi o recenzji Bartelskiego: Kilka uwag na marginesie pracy „Z dziejów książki”. Polemiki ciąg dalszy — v. „Kultura” nr 38, 40 i 41 (maszynopis przebitkowy, s. 6).
14. Kuś Damian, O książce polskiej, „Słowo Polskie”, Wrocław, wyd. A. r. XXVI, nr 182, 2—3 VIII 1970, s. 4.
15. Sowińska Beata, Dokument pamięci (Książki tygodnia), „Życie Warszawy”, nr 236(8389), 3 X 1970, s. 3.
16. Horodyski Aleksander, Drogi Polaków. Księgarze na froncie, „Nowe Książki”, nr 192, 15 X 1970, s. 1200—1202.
17. Klukowski Bogdan, Na marginesie pracy „Z dziejów książki” (korespondencja), „Kultura”, nr 42(384), 18 X 1970, s. 11, nie liczbowana.
18. [Nie sygnowane] Spojrzenie w książkę (Szkice i monografie), „Panorama. Śląski Tygodnik Ilustrowany”, nr 42(858), 18 X 1970, s. 15.
19. Chojnacki Lucjan (Mszczonów), Interesująca konferencja nauczycieli w Mszczonowie, „Trybuna Mazowiecka”, nr 262(5366), 3 XI 1970, s. 4.
20. Klukowski Bogdan, Wojna, ludzie i książki, „Bibliotekarz”, 1970, r. XXXVII, z. 11/12, s. 363—365.
21. Wrona Andrzej, Losy książki w okresie wojny (ze zdjęciem obwoluty), „Wychowanie”, nr 14, 1970, s. 26—27.
22. Arct Zbysław, Tragiczne losy książki polskiej w czasie okupacji (Nad książkami), „Odra” nr 12(118), XII 1970, s. 93—95 (polemika).
23. Chicińska Bożena, Z dziejów książki polskiej w czasie II wojny światowej (Nasze lektury), „Przegląd Księgarski i Wydawniczy”, nr 20—21(609—610), 30 XI 1970, s. 13 (polemika).

24. Arct Zbysław, Bronię książki Pazyry..., „Przegląd Księgarski i Wydawniczy”, nr 4(617), 30 III 1971, s. 8 (polemika).
25. Sowińska Beata, Nalkowska z bliska (Książki i czytelnicy). „Nasza Ojczyzna”, nr 3(176), III 1971, s. 33.
26. Cybulski Radosław, O pracownikach książki czasu ostatniej wojny (Publikacje. Notatki z lektury), „Księgarz”, r. 15, nr 1, 1971, s. 81—83.
27. Sokół Zofia, Książki o książkach (Omówienia i recenzje). „Profile”, nr 2, 1971, s. 56—57.
28. Dużyk Józef, Zwycięstwo książki polskiej. „Twórczość”, r. 27, nr 3, 1971, s. 103—107.
29. Łapacz Teresa, Recenzje i przeglądy, poz. 24, „Roczniki Biblioteczne”, r. 15, 1971, z. 3/4, s. 164—170.
30. Korolko Mirosław, Książka polska w walce z okupantem, „Kierunki”, r. 15(16), nr 8(766), 21 II 1971, s. 8.
31. Księgarstwo polskie w walce o książkę. Księgarskie materiały szkoleniowe opracowane na podstawie St. Pazyry, Z dziejów książki polskiej w czasie II wojny światowej, Wrocław I, 1971, s. 5 (powiel.).
32. Lasocki W. A., Z dziejów książki w czasie drugiej wojny światowej (środa literacka). Informacje, Notatki, Komentarze, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”, Londyn 28 IV 1971, s. 3 lub 4.
33. Szarota Tomasz, Okupowanej Warszawy dzień powszedni. Studium historyczne, Warszawa 1973. Relacja-cytat, s. 124.

II. Rozprawki i artykuły

1. Ludność Lwowa w pierwszej ćwierci XX w., [w:] Studia z Historii Społecznej i Gospodarczej poświęcone prof. dr Franciszkowi Bujakowi, Lwów 1931, s. 415—446. Rec. Arnold Stanisław, Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, Lwów 1932/33, t. II, s. 235—239.
2. Ludność Lwowa w zwierciadle wieków, [w:] Jednodniówka, Lwów 1918—1933, Lwów 1933, s. 48—52.
3. Studia z dziejów miast mazowieckich, w: Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Lwów 1936, r. 16, poz. 874, s. 182—190.
4. Trzylecie P[raństwowych] Z[akładów] W[ydawnictw] S[zkolnych]. Przemówienie wygłoszone 10 IV 1948, „Biuletyn PZWS”, Warszawa 1948, nr 3, s. 5—9.
5. Studium historyczno-urbanistyczne miasta Warki. Instytut Urbanistyki i Architektury, Warszawa 1954, 1 nlb, s. 28.
6. Prace naukowe związane z 300-leciem najazdu szwedzkiego, „Kwartalnik Historyczny”, r. 61, 1954, z. 4, s. 351—355.
7. Szkoła czekała na podręczniki (Jak zaczynaliśmy), „Nowa Szkoła”, nr 11, XI 1959, s. 31—32.
8. O publikacjach na tysiąclecie Polski. Wskazówki dla autorów opracowujących monografie poszczególnych miast mazowieckich w ramach Biblioteki popularnonaukowych monografii mazowieckich (Z wydawnictw), „Ziemia Mazowiecka”, r. I, IV—VI, 1959, nr 2, s. 54—56.
9. Geneza miasta Ciechanowa, „Ziemia Mazowiecka”, r. 1, VIII—IX, 1959, nr 3, s. 35—38.
10. Mazowsze w zamierzeniach wydawniczych na Tysiąclecie Polski, „Pięć Rzek”, r. 3, 1959, nr 4(12), s. 10—11.

11. Plany wydawnicze województwa warszawskiego na Tysiąclecie Polski, „Notatki Płockie”, 1959, nr 13/14, s. 47—48.
12. O pilnej potrzebie podjęcia kompleksowych badań nad dziejami i kulturą Mazowsza, „Literatura Ludowa”, r. 6, 1962, nr 4—6, s. 4—10.
13. O konieczności zorganizowania zespołowych badań dziejów Mazowsza. „Nauczyciel Krajoznawca na Mazowszu”, t. IV, 1964, s. 33—41.
14. Miasta polskie w Tysiącleciu, „Gospodarka i Administracja Terenowa”, 1965, nr 4(55), s. 52—53.
15. Z dziejów Ciechanowa, „Pięć Rzek”, 1965, nr 2(35), s. 2—3.
16. 900-lecie Ciechanowa (z polskiego Tysiąclecia), „Problemy”, 1966, nr 4, s. 197—199.
17. Mława i Mazowsze mławskie. Rys historyczny, Mława 1966, s. 20 (powielony).
18. Dzieje Siennicy na tle dziejów południowo-wschodniego Mazowsza. Ref. na sesji naukowopopularnej w 1966 r., s. 24 (powielony).
19. Plan referatu na Sesję Wojew. Rady Narod. w sprawach kultury (zestawienie wyników działalności w wojew. warszaw. i zadania na rok „kulturalny” 1966/67. 25 VIII 1966, Program 5-letni), s. 7 (maszynopis przebitkowy).
20. Mazowieckie Millenium (stenogram wykładu) powielony przez Wojewódzki Ośrodek Propagandy Partyjnej w Warszawie, 1966, s. 2 nlb., 24.
21. Dotychczasowe osiągnięcia, zadania i perspektywy działalności w zakresie badań naukowych i popularyzacji wiedzy o Mazowszu i Podlasiu. Ref. Podsumowanie działalności Woj. Kom. Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego i najpilniejsze zadania dla M[azowieckiego] O[środka] B[adań] N[aukowych] w roku 1966/67, 1966, s. 5 (maszynopis przebitkowy).
22. Rola i znaczenie Mazowsza w dziejach Polski, 966—1966, Obchody 1000-lecia w wojew. warszawskim, Warszawa 1966, Wojew. Kom. Frontu Jedności Narodu, s. 35—49.
23. Udział Mazowsza w formowaniu się państwa polskiego (maszynopis przebitkowy, złożony z maszynopisem pozycji poprzedniej, z datą 17 I 1965 i podpisem), s. 3.
24. Wywiad Redakcji „Pięciu Rzek” z docentem doktorem Stanisławem Pazyrą (na temat monografii Ciechanowa), „Pięć Rzek”, r. 10, 1966, nr 4, s. 6—7 ilustr.
25. Mazur „z krwi i kości” (laureaci wojewódzkiej nagrody). Wywiad redaktora „Trybuny Mazowieckiej”, Czuyły J., z doc. dr Stanisławem Pazyrą na temat osiągnięć naukowych obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego na Mazowszu, „Trybuna Mazowiecka”, nr 186/1966, 6—7 VIII 1966, s. 4 (fot.).
26. Nieznana karta z dziejów Z[akładu] N[arodowego] i[m]. O[ssolińskich]. Losy wydawnictwa ZNiO w czasie II wojny światowej, w: Księga Pamiątkowa Ossolineum 1817—1967, Wrocław 1967, s. 247—274.
- 26a. Cytat i sprawozdanie w reportażu historycznym: Jankowerny Wojciech i Okopień Jan, Zawsze pod kopułą. 150 lat Ossolineum 1817—1967, Warszawa 1970, R. XX-ty, Zdawało się, że koniec bliski, s. 149—153.
27. [Sto pięćdziesiąt] 150 lat Ossolineum we wspomnieniach. „W Warszawie”, „Odra”, 1967, r. 7, nr 5, s. 10—11.
28. Rola i znaczenie gospodarcze Mazowsza w dziejach Polski, „Notatki Płockie”, Płock 1967, nr 1/41, s. 12—18.
29. Przedmowa do dziejów miast polskich. Miasta polskie w Tysiącleciu Polski, Wrocław, Ossolineum 1965, t. I, s. 3 nlb.

30. Ważniejsze pozycje bibliograficzne do dziejów miast polskich w Tysiącleciu. Współpr. Rączka Edward, Wrocław, Ossolineum, 1967, t. II, s. 685—697.

31. Przemówienie — podziękowanie w imieniu wyróżnionych, udekorowanych odznakami Tysiąclecia Państwa Polskiego, tj. Złotymi Odznakami za Zasługi dla Województwa Warszawskiego w dn. 18 III 1967 (Bilans osiągnięć obchodów Tysiąclecia), „Trybuna Mazowiecka”, nr 67/4122, 20 III 1967, s. 1.

32. Każde miasto polskie zasługuje na oddzielną monografię — mówi dr Stanisław Pazyra (Wywiad z drem Pazyrą prowadził Jan Leonowicz.), „Kurier Polski”, 18 I 1968, nr 15/3195, s. 1 i 3.

33. Przemówienie wygłoszone z okazji uznania „Miast Polskich w Tysiącleciu” za Książkę Roku 1967 (Puchar pamiątkowy czytelników „Kuriera Polskiego” za Książkę Roku 1967 — wręczony. Wielki dzień Pińczowa.) „Kurier Polski”, 26 I 1968, nr 22/3202, s. 1 (2 fot.).

34. Stan badań nad regionem ciechanowskim a zadania Stacji MOBN w Ciechanowie. Referat wygłoszony na otwarciu stacji naukowej w Ciechanowie (Otwarcie stacji naukowych w Ciechanowie i Mławie, „Trybuna Mazowiecka” 9 XII 1968, s. 1). Maszynopis przebitkowy z datą 7 XII 1968 i podpisem, s. 10.).

35. Mazowsze w dziejach Polski do XVI w. (maszynopis przebitkowy), s. 24. Bibliografia obejmuje pozycje do roku 1967 włącznie.

36. Dziewięć wieków Ciechanowa. [w:] Millennium Ciechanowa. Materiały z sesji naukowopopularnej w dn. 11 i 12 XII 1965, Ciechanów, MOBN, 1969, s. 12—30.

Omówienie: Dobrowolski Stanisław Ryszard, Refleksje mazowieckie, „Trybuna Mazowiecka” 21—22 II 1970, nr 44(5148), s. 4. Klarnier Izabela, „Rocznik Mazowiecki”, t. IV, 1972, s. 503—504.

37. Sesja naukowopopularna w Nasielsku, w: Szkice z dziejów Nasielska i dawnej ziemi zakroczymskiej. Praca zbiorowa. Warszawa 1970, MOBN, nr 6, s. 7—11.

38. Najstarsze dzieje Nasielska, [w:] Szkice z dziejów Nasielska i dawnej ziemi zakroczymskiej. Praca zbiorowa. Warszawa 1970, MOBN, nr 6, s. 13—27.

Omówienie: Russocki Stanisław, Spory o średniowieczne Mazowsze, w: „Rocznik Mazowiecki”, t. IV, 1972 rozdz. VI, Miasta i handel, s. 239, 242—244.

39. 600-lecie praw miejskich Sochaczewa. Pokłosie sesji naukowej, [w:] Dzieje Sochaczewa i ziemi sochaczewskiej. Studia i materiały, Warszawa 1970, MOBN, nr 7, s. 7—15.

40. O wszechstronne opracowanie dziejów książki polskiej w latach wojny, „Księgarz”, r. 14, 1970, z. 4, s. 51; „Przegląd Księgarski i Wydawniczy”, 1970, nr 20/21 (609—610), s. 2.

40a. Książka polska w czasie drugiej wojny światowej (vel: Rola i znaczenie książki polskiej w czasie drugiej wojny światowej). Referat wygłoszony w ZBoWiD, r. 1970 (maszynopis przebitkowy, s. 3).

41. Problematyka Mazowsza w książce polskiej do XIX w., „Notatki Płockie”, 1970, nr 5/59, s. 3—11.

42. Książka polska na Mazowszu, „Notatki Płockie”, 1971, nr 1/60, s. 28—29.

43. Przeszłość miast polskich, „Gospodarka i Administracja Terenowa”, r. XII, 1971, nr 9(132), s. 22—23.

44. Aktualny stan i potrzeby badawcze Północnego Mazowsza. Ref. wygłoszony na Sejmiku Kultury Mazowsza Północnego w Ciechanowie 14 III 1971.

45. Edytorstwo naukowe i jego rola w działalności wydawniczej. Ref. wygłoszony na seminarium zorganizowanym przez PWN w październiku 1970 r., wyd. Problemy edytorstwa, Warszawa 1971, PWN, s. 101—118.

III. Recenzje, sprawozdania, przeglądy czasopism i noty bibliograficzne

1. Kuncewicz Adam, Plany przeglądowe miast polskich, Seria I, Warszawa 1929, s. 33, C. Bibl. Zakł. Archit. Pol., t. 2, Rec. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”, r. 1, 1931, s. 189.
2. Tymieniecki Kazimierz, Kmieć wielkopolski w zapiskach średniowiecznych, Poznań 1930, s. 32, Odb. Sprawozd. Pozn. Tow. Przyj. Nauk za 1929, nr 3, 1930, nr 1, Rec., tamże, s. 210—211.
3. Koneczny Feliks, Wiadomość z 1447 r. o stanie ludu wiejskiego w Polsce czy Litwie, Ateneum Wileńskie, t. 6, 1930, s. 8—15. Spr., tamże, s. 213—214.
4. Wysłouch Seweryn, Z dziejów Łosośny i jej posiadaczy XV—XVI w., Ateneum Wileńskie, t. 7, 1930, s. 145—169. Rec., tamże, s. 237.
5. Kryczyński Leon, Regestr dokumentów na dobra Łostaje (1600—1789), Ateneum Wileńskie, t. 7, 1930, s. 312—338, Rec., tamże, s. 237—238.
6. Wojtowicz Alojzy, Obelść, obelnicy i prawo obelne, Warszawa 1930, s. 80, Rocz. Bibl. Wyższej Szkoły Handlowej, t. 8. Rec., tamże, s. 241.
7. Romer Kazimierz, Co nam mówią stare wileńskie kamienice. Ateneum Wileńskie, t. 6, 1930, s. 229. Rec., tamże, s. 258—259.
8. Markowski Bolesław, Z dziejów gospodarki miejskiej w Kielcach, Pamiętnik Koła Kielczan, t. 4, 1929, s. 7—49. Rec., tamże, s. 259—260.
9. Semkowicz Władysław, Hanul, namiestnik wileński (1382—1387) i jego ród, Ateneum Wileńskie, t. 7, 1930, s. 1—20. Rec., tamże, s. 294.
10. Wasiułyński Bohdan, Ludność żydowska w Polsce w wiekach XIX i XX. Studium statystyczne, Warszawa 1930, s. 224, II. Rec., tamże, s. 327—331.
11. Tokarz Wacław, Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831, Warszawa 1930, s. XXXII, 635, Atlas, Wojsk. Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa 1930. Rec., tamże, s. 386—387.
12. Rościszewska Zofia, Lewartów (Lubartów) w latach 1543—1643. Prace Seminarium Historycznego KUL, nr 1, Lublin 1932. Rec. „Wiadomości Historyczne” (Dodatek do „Kwartalnika Historycznego”), r. XLVI, t. 2, Lwów 1932, s. 208—209.
13. Ateneum Wileńskie. Czasopismo naukowe, poświęcone badaniom przeszłości ziem W. X. Litewskiego, Wilno 1930, r. VII, z. 1—4, Spr., tamże, z. 1—2, s. 75.
14. Kronika miasta Poznania. Kwartalnik, organ Tow. Miłośników m. Poznania, Poznań 1931, r. IX, z. 1—4, s. 417 i r. X, z. 1—4, Poznań 1932, s. 152. Spr., tamże, s. 76.
15. Rocznik Wołyński, t. II, Równe 1931, s. VIII 584 i mapa. Spr., tamże, s. 86.
16. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, t. I, r. I, Lwów 1931, s. XVI, 391. Spr., tamże, s. 86—87.
17. Roczniki Historyczne. Poznań 1930, r. VI, s. 263, 1 nlb. Spr., tamże, s. 87.
18. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Poznań 1931, r. XI, z. 1—4, s. IX, 339, 1101, 6. Spr., tamże, s. 88—89.
19. Majewski Jan S., Łuków, miasto powiatowe w woj. lubelskim, Łuków 1930, s. 119. Rec., Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, t. 2, 1932/33, s. 411—412.
20. Wiśniewski Jan X., Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i państw w Stopnickiem, Marjówka 1929, s. 356. Rec., tamże, s. 510—511.

21. Woynowski Tadeusz, Cech piekarzy miasta Starej Warszawy (1520—1930), na podstawie ksiąg i dokumentów cechowych, Warszawa 1931, s. 62. Rec., tamże, s. 412—413.
22. Kramarz Walerian, Ludność Przemysła w latach 1521—1921, Przemysł 1930, Tow. Przyj. Nauk., s. 127. Rec., tamże, s. 481.
23. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, t. 2, r. 1932 i 1933, Lwów 1933, s. XXIII, 632. Spr., „Wiadomości Historyczne” (Dodatek do „Kwartalnika Historycznego”, r. XLII, t. 2, Lwów 1933, z. 1, s. 130—131).
24. Roczniki Historyczne, Poznań 1932, r. VIII. Półrocznik (zeszyt) 1, s. 111. Spr., tamże, s. 131—132.
25. Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, nr 37, Toruń 1931, s. 47. Spr. tamże, s. 133—134.
26. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Poznań 1932, r. XII, z. 3, s. VII, 97, 154, 538, 864, 8. Spr., tamże, s. 134—135.
27. Morawski Michał, Monografia Włocławka (Włocławia), Włocławek 1933, s. XIII, 439. Rec. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, r. 3, 1934, s. 464—467.
28. Mościcki Henryk, Białystok. Zarys historyczny, Białystok (Wyd. Magistrat) 1933, s. 270, 2 nlb. Rec., tamże, s. 467—470.
29. J. Świecki Tadeusz, Wybult Franciszek, Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego, Toruń 1933, s. XII, 509. Rec., tamże, s. 749—750.
30. Kozierowski Stanisław X., Nazwy geograficzne i osadźcy ziemi bydgoskiej. Odb. z III nru „Przeglądu Bydgoskiego”, Bydgoszcz 1933, s. 19—40. Rec. „Kwartalnik Historyczny”, r. XLVIII, Lwów 1934, s. 179.
31. Krypjakewycz I., Ukrajinskie żyttja w dawni czasy. I. Knjaża doba. Proswita, Lwów 1934. Spr., tamże, s. 181.
32. a) Bogdalski Czesław, Bernardyni w Polsce 1453—1530. Zarys dziejów na tle współczesnych wydarzeń, t. I—II. Kraków 1933, s. XVI, 504, 2 nlb. i VIII, 608.
b) Kantak Kamil, Bernardyni polscy, t. I, 1453—1572 i t. II, 1573—1795—1932, Kraków 1933. Spr., tamże, s. 411—412.
33. Krasoń Józef, Zbąszyń do przełomu wieku XVI i XVII, Zbąszyń MKKO, 1935, s. X, 252. Rec. Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych, r. 4, 1935, Lwów 1936, s. 340—341.
34. Pęcowski Jan, Chrzanów, miasto powiatowe w woj. krakowskim, Chrzanów, nakł. Zarządu Miejsk. 1934, s. 228, ilustr. 27. Rec., tamże, s. 346—348.
35. Ostaszewski Józef, Z dziejów Mławskiego Mazowsza. Szkic historyczny, Mława. Nakł. autora, 1934, s. 281. Rec., tamże, s. 474—475.
36. Żmudziński Tadeusz J., Piaseczno, miasto królewskie i narodowe 1429—1933, cz. I, Od książąt mazowieckich do odrodzenia Polski, Warszawa 1935, s. 400. Rec. „Kwartalnik Historyczny”, r. 49, 1935, s. 677—679 (cz. II, Stan i rozwój miasta w Polsce Niepodległej do 1933 r.).
37. Bąkowski Klemens, Kraków przed lokacją z 1257 r., Kraków 1935, s. 176. Rec., tamże, r. 50, 1936, s. 289—290.
38. Gąsiorowska Natalia, Górnictwo i hutnictwo w Polsce, PWKS Lwów 1937, s. 160, 2 map. Rec. „Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne”, Lwów 1937, z. 2, s. 233.
39. Miasta Wołyńskie. Monografia opracowana pod red. T. Świszczowskiego, Łuck 1937, s. 128, 1 nlb. Spr., tamże, 1938, z. 2, s. 109.

40. Kędzierska Zofia, Wsie na prawie niemieckim w pow. poznańskim w latach 1400—1434, „Roczniki Historyczne”, r. XIV, 1938, z. 1, s. 48—65. Rec. „Kwartalnik Historyczny”, r. 53, 1939/1945, s. 360.

41. Tymieniecki Kazimierz, Polszczenie się Niemców w miastach wielkopolskich w XV w., „Roczniki Historyczne”, r. XIV, 1938, z. 1, s. 66—100, Rec., tamże, s. 367.

42. Niedziałkowska Zofia, Ostrołęka. Dzieje miasta, Wrocław 1967, Prace MOBN, nr 1, Ossolineum, s. 1 nlb, 303, 1 nlb. ilustr. Rec. „Rocznik Mazowiecki”, r. 2, 1969, s. 357—360.

43. Szczechura Tadeusz, Nad Bugiem, Ugoszczą, Wilczą. Z przeszłości regionu Sadowieńskiego, LSW, Warszawa 1967, s. 182, 3 mapy. Rec., tamże, t. 3, 1970, s. 440—441.

44. Balcerzak Elżbieta, Zaopatrzenie w wodę miast mazowieckich w II poł. XVIII w., [w:] Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu, t. VII, 1968, s. 29—152. Rec., tamże, r. 3, 1970, s. 441—444.

45. Rzepniewska Danuta, Gospodarstwo folwarczne na Mazowszu 1795—1806, PWN, Warszawa 1968, s. 362, 4 nlb. 46 tabel w tekście. Rec., tamże, s. 444—446.

IV. Sprawozdania niepewnego autorstwa, sygnowane nie rozszyfrowaną literą „P”

1. Panorama plastyczna dawnego Lwowa, Lwów 1936, s. 32. Rec. „Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne”, t. IV, 1936, s. 116.

2. Maruszewski Artur, Ochrona granic w dawnej Polsce i dzisiaj, Bibl. KOP, nr 13, Warszawa 1933, s. 103. Rec., tamże, s. 117.

3. Ladenberger Tadeusz, Wiadomości z dziejów Polski, Tarnopol 1936, s. 88. Rec., tamże, s. 118.

V. Recenzje, których miejsca druku nie udało się odnaleźć

1. Hedemann Otto, Dzisna i Druja. Miasta Magdeburskie, Wilno 1934.

2. W służbie narodu i państwa, LSW, Warszawa 1966.

3. Kazimierski Józef, Z dziejów Węgrowa w XV—XVIII w., MOBN, 1966.

4. Kaczmarek Józef, Na Mazowszu. Gawędy krajoznawcze, Warszawa PZWS, 1969, s. 102, 2 nlb.

5. Arct Stanisław, Pamiątniki, PIW, Warszawa 1968.

6. Śmiałowski Józef, Zduńska Wola (Monografia miasta przemysłowego, satelitarne w stosunku do Łodzi), cz. I — do wojny światowej. Rec. oddana do Wydaw. Łódzkiego 15 VI 1970 (maszynopis przebitkowy, s. 13).

7. Syska Henryk, O czarne wody Narwi, LSW, Warszawa 1970 (maszynopis przebitkowy, s. 7).

8. Winter Antoni, Dzieje Siedlec, 1448—1918, Warszawa 1969, Prace MOBN, nr 10, s. 227.

VI. Prace przekazane do wydawnictw lub będące w druku

1. Najstarszy opis Mazowsza z przełomu XVI i XVII w. J. Świącickiego, Współpr. Pazyryzna Helena, w druku LSW, wyd. bibliofilskie. Ukaże się jeszcze w 1974.

2. Dzieje Ciechanowa i ziemi ciechanowskiej, 37 ark., ilustr., mapy, aneksy (w druku MOBN).
3. Powstanie miasta Zakroczymia (Sesja naukowopopularna w Zakroczymiu, 900-lecie Zakroczymia, w 1965 r. MOBN).
4. Czerwińsk, powstanie i rozwój miasta (Sesja naukowopopularna w Czerwińsku: IX wieków Czerwińska, w 1966 r. MOBN).
5. Mazowsze książęce w świetle nowych badań (Przekazano Redakcji „Nauczyciela-Krajoznawcy na Mazowszu”).
6. Ciechanów — prastary gród kasztelański (Przekazano Redakcji „Nauczyciela-Krajoznawcy na Mazowszu”).
7. Geneza i rozwój miasta Warki (Sesja naukowopopularna w Warce w 1971 r., maszynopis, s. 17), Warszawa 1974 (w druku MOBN).

VII. Prace pozostawione jako gotowe lub w przygotowaniu

1. Mazowsze w świetle badań archeologicznych. Studium dokumentacyjne, IHKM PAN.
2. Tradycje kulturalno-oświatowe w ziemi ciechanowskiej (Artykuł wstępny do części I publikacji zbiorowej pt. „Z dziejów oświaty i kultury w ziemi ciechanowskiej” — tytuł roboczy).
3. Retrospektywna bibliografia Mazowsza i Podlasia. Gotowy materiał zebrany do 1963 r.
4. Rola i znaczenie nauki polskiej w walce z hitleryzmem.
5. Przeszość, terażniejszość i przyszłość miast polskich.
6. Mazowsze w literaturze i kulturze. Stadium zbierania materiałów. Konspekt, s. 2.
7. Z dziejów książki polskiej w czasie II wojny światowej. Materiał zebrany do drugiego wydania, rozszerzonego i uzupełnionego.
8. Słownik miast polskich. Konspekt i wytyczne obowiązujące przy opracowywaniu wydawnictwa poświęconego miastom polskim (maszynopis przebit., s. 2).
9. Uwagi w sprawie bibliografii bieżącej pt. Bibliografia woj. warszawskiego (maszynopis przebit., s. 3).

VIII. Prace redakcyjne

1. Polska w okresie drugiej wojny północnej, 1655—1660. Praca zbiorowa, Warszawa, PWN, 1957, t. 1—3, s. 555, 660, 219 (sekretarz redakcji).
2. Bibliografia Historii Polski XIX w., t. I, 1815—1831, Wrocław, Ossol. 1958. Konsultant działu siódmego: Historii regionalnej, s. 413—458.
3. Mazowieckie Tysiąclecie, Warszawa, War. Woj. Kom. FJN, 1960, s. 94, 1 nlb. (trzyosobowy komitet redakcyjny).
4. Materiały bibliograficzne do historii kultury materialnej, IHKM PAN, od roku 1963. Zeszyty powielone do użytku służbowego.
5. Miasta polskie w Tysiącleciu, URM, Wrocław, Ossol., 1965—1967, t. I—II, s. 4 nlb, 740, 3 nlb, 700, 4 nlb. Mapy. Przewodniczący komitetu redakcyjnego.
6. Millenium Ciechanowa. Praca zbiorowa, MOBN, nr 9, Ciechanów 1969, s. 235, 1 nlb. Redaktor.
7. Szkice z dziejów Nasielska i dawnej ziemi zakroczymskiej. Praca zbiorowa, MOBN, nr 6, Warszawa „KiW”, 1970, s. 147. Redaktor.

8. Odgłosy Rewolucji Październikowej na Mazowszu i Podlasiu. Praca zbiorowa, MOBN, nr 5, Warszawa „KiW”, 1970, s. 399. Członek redakcji.
9. Encyklopedia wiedzy o książce, Wrocław, Ossol. 1971. Główny redaktor działu „Przemysł książkowy”.
10. Z dziejów oświaty i kultury na ziemi ciechanowskiej. Praca zbiorowa, nie wykończona. Redaktor.

IX. Wspomnienia pośmiertne

1. Balcerzak Elżbieta, (In memoriam) Stanisław Pazyra (1904—1971), „Kwartalnik Historyczny”, r. LXXIX, 1972, nr 3, s. 92—93.
2. Wudel Witold, Z żałobnej karty: Stanisław Pazyra, „Biuletyn Towarzystwa Kultury Moralnej”, nr 26, Warszawa, VI 1972, s. 23—24.
3. Gutry Czesław, Z żałobnej karty. Stanisław Pazyra. (1904—1971), „Przeгляд Bibl.”, nr 3/4, 1972, s. 346—347.
4. Gutry Czesław, Życiorysy ludzi książki. Stanisław Pazyra, „Informator bibliotekarstwa i księgarstwa na rok 1973”, Warszawa 1972, s. 234—237.
5. Idzikowski Mieczysław, Kontynuacja Biblioteki Załuskich, „Wiadomości ZAiKSU”, nr 4, Warszawa 1972, s. 22.
6. Gutry Czesław, Docent dr Stanisław Pazyra (1904—1971), Inform. MOBN, Warszawa, I 1973, s. 2—6.

SUMMARY

Stanisław Pazyra was born at Ciechanów on May 7, 1904; in this town he grew up and graduated in 1925 from secondary school. All this time he was active and well remembered in the Boy-Scout movement.

He studied history at the Jan Kazimierz University in Lwów, and here he was granted his Ph.D. degree in 1933.

For a short time he served at the Chair of Medieval History as assistant to Professors J. Ptaśnik and T. Modelski; in 1933 he started work at the Ossoliński Editing Institute in Lwów as deputy-director under Professor F. Bujak. In this capacity he published, in 1939, his book: „Studia z Dziejów Miast Mazowieckich” („Studies on the History of Masovian Towns”) which is still looked upon as a fundamental handbook.

In 1938 Ossolineum delegated Dr. Stanisław Pazyra as its representative to Warszawa; here he witnessed the outbreak of the Second World War. As a reserve officer of the 40th infantry regiment in Lwów, he saw active service during the 1939 campaign.

After Poland's surrender of Warsaw he returned there to continue editorial work, but at the same time he took part in the underground movement, in charge of what was called the Chief Council of Polish Librarians. On July 15, 1942 he was arrested by the Gestapo charged with „spreading Polish culture and education by gathering and distributing unlawful literature, especially handbooks for clandestine teaching”. Released from the Pawiak prison on January 9, 1943 he undertook a variety of new and similarly important jobs. His memoirs of this period and his description of life during the German occupation were given in the last

book published during his lifetime. This was „Polish Books during the Second World War”, edited by PIW in 1970. Twice during the war many documents of value for scientific publication were lost by fire.

Poland's liberation in 1945 made Pazyra realize the terrible losses suffered by the people in life's fundamentals. These included literature and, first and foremost, handbooks for the young. Thus Dr. Pazyra organized, and became the first chief of PZWS (the Polish Enterprise of Schoolbook Publication). As of 1951 he initiated and as deputy-director organized what today is PWN (the State Editing Office). In January 1954 he took up a post in the Polish Academy of Sciences where he successively acted as Director of the Executive Office, Secretary of the Committee for Scientific Publications (1957/8), and Director of the Library (1958—1963). In the meantime, in 1956, he qualified as assistant professor.

From 1963 on, until his death, Dr. Stanisław Pazyra dedicated all his energy to a variety of tasks, co-operating with: IHKM (the Institute of Material Culture); the Masovian Research Centre where he was member of the managing committee and chief of the Committee of Documentation; he was also Warden of the Ciechanów Research Station where he took charge of the Post-Graduate Seminary. However, apart from scientific work he would not be satisfied without continuing social work. He was busy, as chief or as member of executive committees in various institutions like the Society of Authors, the Association of Fighters for Freedom and Democracy, the Society of Moral Culture, the Society of Friends of Ciechanów, the Polish Teachers' Association, the Society of Lovers of Warszawa, the Society of Book Lovers, the Masovian Cultural Society, the Płock Scientific Society, etc.

Stanisław Pazyra (1904—1971), an outstanding student of the history of Masovia, was a proficient writer on a multitude of subjects and was well-known as an expert on editorial management. The most outstanding work for which he was responsible was „Towns in Poland's Thousand-Year History”. He was also a deeply committed social worker in a multitude of civic organizations related mainly to his two first loves — books and the history of Masovia.

Always full of energy and ambitious plans, never ready to compromise and to relax in what he set out to accomplish with the abundance of material collected for new editions — in November 1971 he fell severely ill and passed away on December 30. With his death Poland lost a man engrossed in an abundance of ideas, of a youthful fervour and an enormous store of scientific knowledge, a man always eager to serve his fellow men and to remain faithful to the region from which he stemmed.